

CSOÓRI SÁNDOR

Születésnap, árnyékokkal

Húsz évvel ezelőtt, 1988. november 2-án jelent meg a *Hitel* című független, irodalmi és társadalmi lapunk első száma. Tüntetően és kihívóan Illyés Gyula születésének nyolcvanhatodik és halálának ötödik esztendejében. Noha nem volt kerek évfordulója sem a gyásznak, sem a születésnek, de mi, akik lapunkat és céljainkat Illyés Gyula életművéhez kötöttük, azt éreztük, mintha egy sárba ragadt kocsit futott volna föl velünk, lovak nélkül, egy dombtetőre.

Húsz esztendő nagy idő. A folyóiratok folyóirata, a *Nyugat* harminchárom esztendőt élt meg, de ezalatt az idő alatt nemcsak nagy személyiségeknek és több nemzedéknek teremtett röptető pályát, hanem politikai és esztétikai elmékedésekkel szemben a szellem szabadságát juttatta a legmagasabb pontra.

Ha valakit meghökkentene ez a mondat, a kételkedőnek azt ajánlanám, hogy szedje le könyvespolcáról Ady műveit, Babitsét, Kosztolányiét, Móricz Zsigmondét, Tóth Árpádét, Füst Milánét, Karinthy Frigyesét, utánuk pedig a fiatalabbakat: Illyését, Németh Lászlóét, Szabó Lőrincét, és elámulva azt állapíthatja meg, hogy témákban és nyelvteremtésben micsoda lenyűgöző világot hoztak létre. Egymás mellett milyen és mennyi tökéletes anyanyelvet!

Az én csodálkozásomnál egy rendkívülibb ember csodálkozását szeretném föl idézni, aki majdnem magával vitte a történetet. Teller Edéről van szó, a huszadik század egyik legnagyobb tudósáról.

1992-ben, még a társadalmi reménykedések sűrű idejében, a Magyarok Világszövetségének harmadik világtalálkozóját rendeztük meg. A találkozóra meghívtuk őt is. Örömmel elfogadta. Fölszólalását ezzel a mondattal kezdte: „Drága magyar Testvéreim!” 1945 óta nemigen hangzott el ilyen mondat egy magyar–zsidó ember szájából. Az ötvenkét országból érkezett magyar küldöttek megrendülve ugrottak föl a helyükről. Nemsokára a Magyar Kultúra Alapítványát is létrehoztuk, és Teller Edét is megkértem: vállalja el a kurátorságot. Elvállalta. Ha Budapesten járt, szinte mindig a Hilton szállodában lakott, ahonnét pár perc alatt odaért a Szentháromság téren lévő székházunkba.

Egyszer valahogy úgy adódott, hogy mi ketten érkeztünk oda elsőként.

– Nem vagyok babonás, de ennek így kellett történnie – nyújtott kezét jókedvűen Teller Ede. – Legalább szót is válthatunk egymással. Azt hallom, hogy te nem politikus vagy, hanem valami íróféle. Ha jól jegyeztem meg, talán költő.

Zavaromban két adag levegőt is lenyeltem egy helyett.

– És ha már így van, elmondok neked valamit, amit egy másik országban nem mondhatnék el senkinek. Fiatalon bolondja voltam én is a költészetnek. Legin-

kább Ady Endre volt az akkori ifjak boszorkányos tűzcsiholója. Mondhatom: minden versével meglepett. Volt ő minden, ami csak az ember lehetett. Volt ő a Halál szomszédja és az Istené is. Volt Dózsa György unokája, bujdosó kuruc, őrző a strázsán. S egyszer csak megmozdult bennem valami a szimbólumai körül. A szimbólumok egészen mások, mint a metaforák. Ha metaforákkal zsúfolná tele a költő a verseit, a vers cifra lenne, szétrobbantaná és megfullasztaná a sorokat. Ezzel szemben a szimbólumok tágítják és megsokszorozzák a vers érzelmeken és gondolatokon túli tartalmát. Gondolj például a *Hóvár bércek alatt* című versére:

*A Hóvár bércek alatt,
Babona-bércek alatt,
Zuhog le holdfényes, nagyerdőn
Ott zuhog a szerelmi patak.
Ott zuhog pallótlan háttal
Egy mélyvizű, hegyi patak.*

Van-e ebben a versben valami valóságos, ujjal és szemmel kitapogatható? Nincs semmi! Ennek ellenére a vers tökéletesen átélhető. Az újabb és újabb jelképes sorok újabb és újabb szellemi erőket szabadítanak föl. A nem létezőből létezőt. A szakmánk kifejezésével élve: energiát. S mi villámlott át rajtam, amikor ezt megértettem? Az, hogy energiát nemcsak maghasadással, hanem magfúzióval is elő lehet állítani.

Félénken kérdeztem meg a Professzor urat:

- Ede bácsi, ebből lett a hidrogénbomba?
- Ebből fiam, ebből, ha végigjárjuk a stációkat. De jusson eszedbe, hogy annak a bombának az a legnagyobb érdeme, hogy nem kellett ledobni.

A nehezen fölfogható mondatot, azóta is őrzöm.

Ha ilyen elképzeltető szerepe lehet a nyelvnek az anyagi világ életében, vajon milyen szerepe van az emberi társadalomban?

* * *

1956. november 4-e után mi minden nagyléptékű gondolattól eltávolodtunk. Az első hetekben cérnaszálon csüngött az életünk. Előfordult többször is, hogy a karhatalmisták éjjel kétszer is becsöngettek, hogy K. M. nem tartózkodik-e nálunk? Utána pedig több alkalommal berendeltek engem is a Gyorskocsi utcába, hogy mit tudok Fekete Gyuláról, Eörsi Istvánról, Kuczka Péterről? De kérdeztek: Illyés Gyuláról, Zelk Zoltánról, akit 1955-ben elhívtam még a falumba is, Zámolyra, Benjámín Lászlóval együtt, hogy a saját szemükkel lássák, mi történik a parasztsággal.

Az ilyen „kihallgatásokon” bűn lett volna igazat mondani, mert csak a bűnt szaporítottuk volna. Igenám, de ha az ember jó ügyek érdekében nem mond igazat, még a hóhér szomszédságában is lelkiismeret furdalása lesz mindig.

Két évnek kellett eltelnie, amíg valamennyire mi, fiatal írók is, talpra álltunk. 1958-ban tíz-tizenkét ifjú tollforgató elkezdett találkozgatni egymással. Először, ha

jól emlékszem a Rózsafa nevű zajos vendéglőben találkoztunk, utána pedig a Belvárosi kávéházban. Mi volt a hatása ennek a csoportosulásnak? Az, hogy beszélgettünk. Hogy vitatkoztunk. Hogy éledeztünk. Hogy megmutattuk egymásnak az írásainkat, később pedig a filmjeinket. És amikor két-három év múlva egymásra néztünk, elkezdtünk nevetni magunkon: az adott erőt mindegyikünknek külön-külön, hogy annyiféleképpen beszéltünk magyarul, ahányan voltunk. Idézzek néhány nevet? Mészöly Miklós, Tornai József, Marsall László, Orbán Ottó, Hernádi Gyula, Konrád György, Liska Tibor, Jancsó Miklós és jómagam.

Ez a társaság, 1956 után, képes volt egy kis magyar csoda megteremtésére: legalább három évtizednyi időre megszüntette a népi-urbánus ellentétet.

Úgy látszott, hogy ez az elföldelt ellentét ott is marad a helyén. Hiszen, amikor 1988 novemberében megindult a kétheti lapunk, esztétikai és politikai különbségek mellett igazán jónevű munkatársaink voltak: Sütő András, Domokos Máttyás, Szécsi Margit, Esterházy Péter, Tornai József, Ágh István, Görömbei András, Balassa Péter, Cseres Tibor, Nagy Gáspár, Orbán Ottó, Utassy József, Csurka István, Csíki László, Szörényi László, Czakó Gábor és sokan mások.

* * *

1979 telén, amikor először fogalmazódott meg Németh Lászlóék sugalmazó lakásában a független lap gondolata, térségünkben ekkortájt kezdett megerősödni a szamizdat-irodalom. A Belvárosi Társaság nagyvonalúságát jelentette, hogy két évtized alatt senki se osont el közülünk, mert attól félt volna, hogy a földalatti megjelenések miatt lecsapnak az „értelmiségi bandára”. A félelem helyett inkább egy szigorú elszántság hajtása erősödött meg néhányunkban. Helyeseltük a szamizdat-irodalmat (Duray *Kutyaszorítója* is így jelent meg Amerikában), de elképzelhetetlennek tartottuk, hogy az irodalom föld alatt maradjon sokáig. Az 1848. március tizenötödikei eseményeket Petőfi azért nevezte forradalomnak, mert a cenzúra eltörlésével megváltoztak a társadalmi körülmények. A kis gyermekek nem sírba születnek, hanem a bölcsőbe! Ha nem tetszik a hatalomnak valami, vonuljon föld alá a rendszer, ne az irodalom!

De az ilyen kifakadások hátterében mindig ott dohogott egy végzetesnek mondható félelem: sose leszünk otthon önmagunkban. Sose leszünk otthon a történelmünkben, mert mire megértenénk mi történt velünk az első világháború után, a trianoni fejszecsapás közben, aztán a második világháború éveiben, a halál- és hadifogoly-táborokban, a proletárdiktatúrában, a szocializmusban, az 1956-os forradalom napjaiban, a parasztság széttűzésében, a munkásosztály satuba szorításában, a rendszerváltozást kibelező játékaiban, az életet is ellopó bűvészműtárványokkal, már mindig csak a megkopott felét mutatja az élet. Több összefoglaló könyv jelenik meg Magyarországon, mint regény, dráma, vagy önvallomás.

A *Hitel* című folyóiratunkért ezért hadakozunk, hogy legyen egy olyan lap, amelyik nem enged felejteni. Vagy rákényszerít minket a szigorú emlékezésre.

Nem minden ország irodalmában volt olyan fontos szerepük a folyóiratoknak, mint a mi irodalmunkban. Lapozzuk csak át a *Nyugatot*, a *Választ*, a *Kelet Népet*,

a *Magyar Csillagot* és pusztá szemünkkel megállapíthatjuk ezt. Amikor a kétheti lap helyett 1992 szeptemberében kénytelenek voltunk áttérni a havi lapra, arra kellett rádöbennünk, hogy a magasan hullámzó lapszámunk egyre apad, de mégsem a hagyomány kudarcát kellett megállapítanunk, hanem azt, hogy az újságok, a televíziók, a képeslapok győznek le minket. Az úgynevezett közvélemény nem alakulhatott ki egyáltalán, s a semmire se jó demokrácia eszköze nem a könyv, hanem minden, ami gyors, ami meglepő, amit inkább csak nézni kell. *Látok, tebát vagyok!* Így érthető az is, hogy például az amerikai elnökjelöltet: Obamát lassan jobban ismerjük, mint a szomszédunkat. A horvát tengerpartot is, mint az Ormánságot. Az ember belső világáról alig hangzik el valami, talán először az emberi történelemben.

* * *

A *Hitel* húszéves. Ha néhány mondatban kellene összefoglalnom a jellemrajzát, azt mondanám, hogy egy kicsit különb mostani önmagánál. Több, mint ami látszik belőle. Ha másért nem, hát azért, mert nem tud felejteni, mert minden idegrendszerével – a sérültekkel is! – a magyar irodalom és a tragikus magyar sors idegrendszerével fonódik össze. Nem véletlen, hogy az utolsó években Sütő András volt az egyik leghűségesebb szerzőnk.

Az 1956-os magyar forradalom, a Prágai Tavasz és a lengyelek szolidaritási mozgalma után szinte bizonyos voltam abban, hogy az elerőtlenedő nyugat-európai kultúrát a közép-európai népek konoksága és szenvedés-terhe fogja majd megújítani.

Eddig ez, sajnos, nem sikerült.

Mondjuk Zrínyi Miklóssal együtt, hogy a „küzdelemhez nem kell remény”?

Keresztes Dóra műve